

I.

(1510—1550.) Dávid Ferencz születéshelye s születésideje, szülőinek polgári állása s életviszonyai, nemzetisége, ifjúkori kiképeztetése, kiváló lelki tulajdonai, külegyetemeken tanulása, pártfogója. Egy történetileg nem igazolt hagyomány.

Dávid Ferencz születéshelye szabad királyi Kolozsvár város. A mi az olaszoknak Velence, Svájcoknak Genf, a mi volt Lengyelországban Krakkó, Németországnak Wittemberg, az volt a XVI. században e város Erdélyben: fejedelmi lakhely, a korszak és vidék méltó kevélysége, keleti erős védbástyája nemzetiségünknek, melynek tudományos szelleme s polgárainak szabadságszeretete a vér és természet nemességén alapult s az önszorgalomszerezte vagyonság talajában gyökerezett meg. A *Kincses Kolozsvár* név találóan fejezte ki ezt s a történet beszél róla, hogy szépben és nagyban példányképül állott a kis ország városai előtt. E város népe politikai multjára némi hősiesség jellegét adja az, hogy mint germán eredetű és r. katolikus, Corvin Mátyás és a két Zápolya korában, bölcs intézmények által, hosszas belküzdelem után, a magyar állameszme és műveltség központjává, az utolsó magyar vérű király alatt az üldözött szabad vallásos gondolkodók menhelyévé lett. Azon derekak közt, kiket e kedves hely a hazának adott s növelt, ez *Emlékirat* tárgya egyik volt.

E rendkívül érdekes élet azonban hegyes-bérczes hazánk buvópatakjaihoz hasonlít, melyek forrásaikból kiszökellve, rövid pályaut után, nagy köszirtek alá rejtőznek, láthatlan útakon, ismeretlenül folytatják futásukat, sok idő elteltével, messzi tértávolban úgy tűnve ismét látásunk elé: Dávid Ferencz atyjának, anyjának neve sem jő elé az emlékiratokban, származásának csak helye is későbbi tényekből következtetés útján mondható meg, s alig, hogy nevét, születéshelyét megállapítva, látni véljük s biztos kiindulási pontot hiszünk birni, azonnal ismét eltűnik a köztudás elől, évtizedek telnek el, mi alatt semmi sem olvasható róla, mert semmi sincs följegyezve, legalább maig az irodalomban nem ismeretes, mintha nem, vagy más hazában élt volna A csak völgye egyszerü lakói előtt ismeretes patak azonban mérföldek megfutása után — már mint folyam — ismét feltűnik, a tudomány papirra rajzolja, a hir szárnyára veszi s világra terjeszti ki neve ismeretét. . . . E kép Dávid Ferencz életének képe. Ismerték a szerény családi körben, hol született s tán szülőin kívül a szomszédok is látták növekedését, tanítói tapasztalták lelki tehetségei fejlődő izmosodását, jelleme nagy arányaiban gyönyörködtek is De e kör, a tanuló, még

csak az iskola neve sem jött át korunkra s mi ránk; tán közöny, tán feledés, tán a *res angusta domi* előítéletének olomsúlyu fátyola eltakarta előlünk nemcsak őt és családját, de az egész időszakot, az ismeretlenség ködébe temetve a nagy jövődjü férfi ifjuságát. S csak majd, az időnek teljességében, a vész derekán, midőn csodálatos erélylyel küzd, meglepő dolgokat visz végbe, akkor, midőn kénytelen vele, ismeri meg a hon, akkor kezdenek beszélni róla, mikor csaknem egy kis irodalmat teremtett, akkor lesz történelem tárgyává, mikor a magyar egyháztörténet egész lapjait irta tele. . . . Alant helyen született nagy lelkek köz sorsa volt az övé is Azonban induljunk el ez élet meg-megszakadó nyomai keresésére.

A wittenbergi egyetem Albumában 1545—46-n e béjegyzés olvasható: *Ferencz, kolozsvári deák-ember* ¹⁾, 1547—48-n ez: *Ferencz, kolozsvári fi, Erdélyből* ²⁾. Hogy utóbbi Dávid F. volt, igazolja egy 1550-ki, alább ismertetendő nyomtatvány, melynek címlapján neve így van leírva: *Kolozsvári Dávid Ferencz* ³⁾; egy hátrább eléjövő 1555-ki levelében is ő maga mondja Kolozsvárt hazájának s róla a háladatos fiu gyöngéd érzelmével emlékezik meg. ⁴⁾ A Dávid-nemzetiségnek egy 1453-ki összeírásban a várfalon kívül két önálló polgári tagja fordul elő ⁵⁾; sőt ma is vannak, kik e nevet viselik, de a mint tőlük értettem, a XV.—XVI. századiakkal nincs egybeköttetésök. Születésidejét az Unitárius Vallástörténet ⁶⁾ s egy francia életrajzgyűjtemény 1510-re teszi ⁷⁾; de az elsőnek hitelessége iránt a forrás nem idézése, utóbbira nézve a kifejezés határozatlan alakján kívül kételyt támaszt az is, hogy a kikre hivatkozik: Haner, Sandius, Czvittinger erről nem szólnak. Az első a Fosztó-Uzoni István 1774—1778. közt irt egyháztörténetéből van kivonatozva, kritika és tanulmány nélkül, a születési év abban sincs hitelesen igazolva. Én sem találtam semmi határozottat. Ennek tehát Dávid F. élete homályos részeivel együtt hiteles megállapítását újabb buvárlatoktól, ismeretlen adatok napfényre kerülésétől kell várnunk. . . Szülői polgári állásáról s az ő családi viszonyairól csak azt tudjuk, hogy atyja csizmadiamester volt. Ezt is a hagyomány és a közte s Melius Péter, debreczeni hires ref. pap és püspök között folyt vallásviták tartották fenn, az utóbbi őt és követőit ily névvel többször illetvén. ⁸⁾ Szegedi István egy művéhez ⁹⁾ csatolt Táblázatai utolsójának bevezetésében őt szintén vargának nevezi, az 1., 3., 6., 7. pontban pedig Varga Ferencznek [*Franciscus Sutoris* (igy!)]

¹⁾ *Magyar Tört. Tár* VI-ik köt. Pest, MDCCCLIX. 221. l.

²⁾

³⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*: II. Dávid F. irod. eml. I. szám.

⁴⁾

⁵⁾ I. Oklevelek. I. szám.

⁶⁾ A kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárában levő eredeti példány.

⁷⁾ *Unitaria Vallás Történetei* . . . Kolozsváratt, 1840. 77. l.

⁸⁾ *Nouvelle Biographie Général* . . . Paris, MDCCCLV. 238. l.

⁹⁾ E munka folyamában hátrább idézve lesz.

⁹⁾ *Assertio de vera Trinitate* . . . Authore Stephano Szegedino. Genevae,

Azon három felvonásos vigjátékban, melyet a hagyomány szerint 1567-n deczember 4-n Válaszuton [Erdélyben] adtak elé s melynek tárgya volt: „*Melius Péternek és Dávid Ferencznek az Isten háromsága és egysége fölötti hittani vitájok s annak következtében Debreczen városában a birónak és néhány előkelő polgárnak az unitáriusokhoz áttérése*“ az utóbbi többnyire Varga Ferencz gúnynéven fordul elé ¹⁾, s mint-hogy e vigjáték az ő érdekében iratott, hihető, hogy származásában nincs tévedés. Melius nemcsak a Dávid F. erkölcsi s szellemi értékét akarta csekély születése által kissebbíteni — a kit pedig némely irók, bizonyítatlanul, szintén egy somogyi juhász fiának írják — hanem gyakran érv gyanánt is ezt használta, a mi nem bir több súlylyal, mintha Wicleffnek ismeretlen származását, Huss atyjának fa-hordári sorsát vetnék ellenébe. Kant atyja is takács volt, Fichteé nyerges. A bölcsészvilág e két nagysága kissebb-e ezért? érdemök csekélyebb-e? . . . Miles, Haner, Czvittinger és más, egy-két századdal később élt szász iróknak fölöle való értesítései csak óvatosan fogadhatók el; mert nem egykoruak, forrásukat nem mondják meg s Dávid F. irányában lutheránus hitvallása s vélt szász nemzetisége elhagyása miatt elfogultak. Haner egyedül hivatkozik Hermann *Analecta*-ira ²⁾; de a ki szintén alig élt hozzá néhány évtizeddel közelebb. A többnyire egymás fölfogását után mondó ezen irók ítéletei közül Dávid F. ifjuságára vonatkozólag Czvittingeré látszik némileg értékes életirati tartalmu-nak s tárgyiasságáért elfogadhatóbbnak. „Alig hagyta el Dávid F. gyermekjátékait — írja ő — első oktatása a hazai — tehát hihetően a kolozsvári és gyula-fejérvári — iskolákban történt, s tanítóinak hív vezérlete alatt oly dicséretes volt előmenetele, hogy elméje ragyogásával kortársait nemcsak feljülmulta, de jeles tulajdonai által ismerőinek várakozását is meghaladta. Később igyekezete egész erejével a theologiai tudományoknak szentelvén magát, elméjét pedig a szükséges nyelvek ismeretével gazdagítván : tanulmányainak sokoldalúsága mellett a dialektika és ékesszólás fegyvereit oly bőv mértékben szerezte meg, hogy a küzdött különböző viták alkalmával hallgatói közbámulatára és tapsai közt legtöbbször győztesként hagyta el.“ ³⁾ A kik a szász tudósok közül Dávid F.-ről írtak, Schesaeus Keresztély volt közelebbi ismerője, a ki 1558-n kolozsvári szász prédikátor s oly nagy tisztelője volt, hogy egy azon évben kinyomtatott művében ⁴⁾ dicsverset írt hozzá. „Te hív megfontolással jársz tisztedben — ugymond — az eretnekeket igaz érvekkel némitod el, s ha testök elvész is, lelköket igye-

¹⁾ *Szent-Ábrahám L. Mihály* kéziratban levő Unitárius Egyháztörténete 116. l. *Fosztó-Uzoni István* kéziratban levő hasonló műve I. köt. 162.—181. ll. a székely-kereszturi unitár. középtanoda példányában.

²⁾ *Annales Eccl. Rer. Transylv. ab A. 1520 gestarum Authore Davide Hermann. 1659.*

³⁾ *Davidis Czvittingeri . . . Specimen Hung. Litt. . . . Francof. et Lips. A. MDCCXI. 114. l.*

⁴⁾ *Elegia de falsis prophetis Egyháztörténelmi emlékek I. Oklevelek szám.*

kezel megtartani. Ez érdemeidért az egyház s különösen a haza hálát ad neked . . . Élj soká, veszni indult hazád halhatatlan dicsősége! Élj! s ne rettegj a felbőszült gonoszság fegyvereit!“ Halála után 1580-n május 8-n a berethalmi lutheránus zsinaton az edélyi reformatioról tartott nyilvános beszédében ¹⁾ ellenben valószínűen azért, hogy megszűnt velök egy hiten lenni, korábbi ítéletéről megfeledkezve — a mint hátrább látni fogjuk — nem csak, hogy igen kevés méltatni valót talált életében, de élesen megróva nyilatkozott róla. E történeti felfogást mégis az imént említett írók is jobbadán elfogadták. A rokonszenv ezen önző indoku változása mértéke a hozott ítélet erkölcsi nyomatékának.

Nemzetiségéről sincs biztos egykoru adat, a közelkoruak ítélete pedig különböző. Schmeitzel és Czvittinger magyarnak írja, Bod Péter, Seivert és többen szásznak, Benkő szász születésűnek, de magyar neveltetésűnek. Én ezt illető saját nyilatkozatát, valamint németül írt levelét, sem művét nem láttam; magyar művein neve így van aláírva: *Dávid Ferencz*, a latinokan: *Franciscus Davidis*. ²⁾ Midőn 1568-n Kolozsvár szász és magyar polgárai a politikai és egyházi jogok és javadalmak jövőjéről nézve a fejedelem előtt megegyeztek, ő mint plébános, a szász polgárok képviselője volt s állomásán mint szász nemzetiségű hagyatott meg, azon kikötéssel, hogy mikor lemond vagy meghal, utána magyar nemzetiségű plébános következzen. Ez egyezkedésnél — a mint az eredmény mutatja — ³⁾ Dávid Ferencz magatartása oly kimért, tárgylagos, magyar és szász nemzetiségű híveire nézve annyira egyensúlyt tartó volt, hogy érveléséből rokonszenvei és érzülete merre vonzódása ki nem tűnik; pedig ha szász nemzetiségi hajlamai erősek lettek volna, ékesszólása s népszerűsége által nem lesz vala nehéz azok javára más eredményt vivni ki.

Dávid Ferencz plébánossága szász-létét teljesen nem bizonyítja, azért, mert midőn a sor rá jött, magyar egyházi beszédet magyar hallgatói előtt szintugy tartott az általuk használt egyik egyházban, mint a szász ajkuaknak a másokban német nyelven. Az egyesség létrejötté utáni évben 1569-n, magyar nyelven adta ki egyházi beszédeit, ⁴⁾ sőt már 1557-n mint a Luther tanait követő erdélyi magyarok püspöke írta alá a kolozsvári június 12-ki zsinat végzéseit, ⁵⁾ 1558-n május 1-n a thordai zsinatét. ⁶⁾ 1559-n a Kálvin szerénti urvacsorai tanok elfogadása miatt, a Luther mellett megmaradt szász eklézsiák a medgyesi zsinaton a velök volt hitrokoni viszonyt megszakítván s

¹⁾ Oratio de origine repurgatae coelestis Doctrinae in Transylvania. . . . *Johann Seiverts Nachrichten* . . . Pressburg, 1788. 365. l.

²⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irodalmi emlékei közt s e mű szövegében több helyen. 1557-ki zsinati aláírása ez: *Fr. Davidus*.

³⁾ Hátrább időrendi helyén elé lesz adva.

⁴⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irodalmi emlékei közt.

⁵⁾ *Archiv für Siebenbürgische Landeskunde*. Neue Folge II. B. 251. l.

⁶⁾ *Egyháztört. Emlékek*. I. Oklevelek IV. szám.

Kolozsvárt egyházi kötelekőkből kirekesztvén: Dávid F. a magyar lutheránus püspökségről lemondott, s 1564-n Enyeden a reformált vallásu magyarok, 1568-n az unitárius vallást követő szintén magyarok püspökévé választatott, mint ilyen, körleveleit és a megvitatandó tételeket, theologiai műveit és a vitairatokat 1564-től fogva, bár latinul is kiadta, de nagy részben magyar nyelven írta. Az is figyelembe veendő, hogy az 1453-ki összeíráskor Kolozsváratt annyi magyar polgár találtatván, hogy az addig csak szászok által birt kiváltságos polgári jogokat azokkal meg kellett osztani: nem lehetlen, hogy Dávid Ferencz ősei is ezek közé tartoztak. Ha szász plébánossága szász nemzetiségét kételyt kizárólag bizonyitná, akkor magyar lutheránus püspökségéből magyar nemzetiségét lehetne következtetni; de ez már elvben képtelenség, a történet sem igazolja; mert az unitáriusoknak az első két században volt szász, német, lengyel, görög iskolaigazgatójuk, plébánosuk, sőt lengyel eredetü püspökük is; az akkori köz szokás szerint latin levén iskolájuk és a tanítás nyelve, a jeles embereknek megválasztatásukkor tudománya s neve hirét, nem nemzetiségét nézték; iskoláikban ily módon volt igazgató Rotterdami Erasmus János, Sommer János, a lengyel Stegmann Joachim és görög Palaeologus Jakab. Én ez adatoknál fogva — bár van bizonyító erejük — Dávid F. nemzetiségét kritikailag megállapítottnak ugyan nem, de általuk Benkő véleményét igazoltnak tartom.

Felsőbb tudományokban kiképeztetése végett Wittembergben éveket töltött; Székely S. unitárius történetiró szerint volt a páduai egyetemen is ¹⁾, a mi forrás megnevezéssel nincs igazolva; az első ellenben bizonyos, de az nem volt eddig tudva: önmaga vagy más költségén volt-e künn? Azon időben is a vagyonos szülőjü jeles ifjak önerejőken tanultak külföldi egyetemeken, a kevesebbé módosak jöltevéktől s pártfogóktól segítve. Dávid F. az utóbbiak közé tartozott. Fönnebb említett levele és költeménye fölvilágositja élete e homályos részét, melyben írja: „hogy előtte tudva van Pesti Gáspárnak, az igaz vallás és erdélyi eklézsiák békéje iránti érdeklődése, valamint mostani szomorú állapotjuk részvétteljes fájlalása; de az is, hogy ő magát a szentírás példáival képes vigasztalni, melyek mutatják, hogy Istennek mindig gondja volt egyházára, hogy a birodalmak és társaságok mostani nagy felfordultságában is maradtak fenn eklézsiák, melyeknek mintegy idő engedtetett arra, hogy Isten igéje a viharok között is terjedjen s a szentségek helyesen szolgáltassanak ki . . . Elismerését fejezvén ki iránta, ki mindig segélyére volt azoknak, kik Isten egyházának dolgaiban foglalatoskodtak: kéri, hogy őt ismerje azok egyikének, s igazát, a mennyiben rajta áll, pártfogójánál mozdítsa elő. Kéri az örök Istent, Jézus Krisztus atyját, ki érettök közbenjáróvá lett és „magát váltságul adta“, hogy ezen országrészekben gyűjtse össze s tartsa fenn örökre egyházát, mely őt igazán imádja és tisz-

¹⁾ *Unitárius Vallástört.* . . . 78: 1.

telje.“ Elöttem úgy tűnik fel, hogy Dávid F. hihetően mint gyulafejevári segédpap vagy tanár, a kir. helytató [Martinuzi] tanácsosával bizalmas viszonyban állott s irásának czélja a püspöki helyettes kegyének megnyerése volt, a mi a költeményben határozottabban ki van fejezve.

„A levél-lap — így kezdődik a költemény — melyet Mecénása kezei közt lát, azon tartományokból jut hozzá, hol az Elbe folyama hóval takart hegyek szirtfalait mossa, s — a minél semmi becsesb nincs — egészséget kíván szives üdvözlettel. Ő nem drága gyöngyöt s aranyat ad, sem biborpiros bársony szövetet: azt országok urai tehetik, kiknek a sors királyi bőséggel adta gazdagságát; ő a tudományok szentelt helyéről, alázatos-szivüleg, csak elméje adományával kedveskedhetik. Sokszor akarta megénekelni — úgy mond — a miket jóltevője a hazáért tett, de neki nehéz a vers-írás, mert Apolló kis mértékben adott rá erőt. Nagy elme kell jeles férfiak tetteinek méltó dalba foglalására, s ő nem ivott a castaliai forrásokból, nem bir Ovid költői nyelve szelid bájával, nem Homeros magasb röptü s a latiumi Maro dalai komoly méltóságával. Végére siet s nem szül többé ily költőket a kimerült természet. Ezek lettek volna hivatva neki dicső éneket zengeni! Azonban kisebb elméktől énekeltetni is meg, némi dicsőség! Ezért megy hozzá e költemény ajándék gyanánt. Ő méltó, hogy dicsőítésében hirneves és újoncz költő versenyre keljenek Mint hív pásztor az eltévedt juhok a nyájhoz visszaviszi: úgy igyekezel te, hogy tieidből egy is el ne tévelyedjék Előre, hon disze! Előre jeles férfi! Terjeszd nevedet az égi hajlékokig, s védenczeidet, kiket a mennyei végzet rád bizott — boldog tenmagadban — védelmeddel boldogítsd, a kik közé hogy engem is számíts, abban megtarts s irányomban kegyelmes légy, kérem; mely jótéteményeket mivel megszolgálni nem tudok, érettök teljes szívbeli háladatosságomat ígérem.“

„Jóságod tiltja, oh nagy pártfogóm! — mondja tovább egyházi jótéteményeit idézve a költeményíró — többet szólanom, sőt hallgatnom késztet, jót remélve . . . Sokszor tapasztaltak téged a fölsegített szükölködők kegyes jóltevőjüknek, ajtód a szegény előtt mindig tárva van. Te sokak üdvére születél, oly híven teljesited kötelmeidet; sokszor egy szóddal nagy ügyeket végzel; ékesszólásod előtt az ellenvetés meggyőzve némul el; lángolsz a kegyesség szeretetétől s a vallás iránti tiszteletet fenntartod . . . Nem kitünő dicsőség-e egyházi szolgálókat táplálni, kik a nagy Isten szent igéit hirdessék? . . . Semmi sem oly nagy, mit tisztességben feljül ne muljon a pap isteni szolgálata, csak állhatatos legyen abban . . . Volnának még — ezek zárszavai — a miket rólad méltán dalomba foglalhatnék; de a feladat súlya alatt erőm megtörik, ily tárgyhoz bővebb költői ér kell. Az én hevem a napéval együtt fogyó félben van s az ily szellem kerüli a Muzsák hajlékát . . . És most — védenczed, én — ajánlom magamat neked, nagy férfi! kívánom, hogy soká élj! A mindenható Atya téged — erényekben gazdagot — tartson meg mostani sorsodban s paizsával védjen;

tegyen kincsekkel s mások segítésére való igyekezetben bővelkedővé, hogy kezed segélyre mindig készen legyen.“¹⁾

E szabad vallási nézetek s az első reformatoroknál szokásos Isten- és Krisztus-fogalom a wittenbergi tanuló érettségét és felvilágosult szellemét tanusítják, Pestit a reformatio hívének, Dávid F.-et bensőjében az új irány felé hajlónak tüntetve föl. Látszik a papi pálya iránti előszeretete, hogy ő egyetemre menése előtt egyházi szolgálatban volt, a püspökhelyettes kegyét birta, s mint ilyen, kérte további pártfogoltatását. A jó tetteire vonatkozó helyek mutatják, hogy pártfogója nagy befolyásu főpap és bőkezű adakozó volt, a ki körében ifju papokat tartott s neveltetett, őket plébaniájában mint káplánokat alkalmazta, egyházi hivatalokra segitette s az isteni dolgokban fáradozásával nagy érdemeket szerzett. Az elegia tartalma választékos, a latin verselés szépen folyó, az egész műnek némi egyházas hangulata van. A kezdő és bezáró részek arra engednek biztos következtetést, hogy Dávid F.-et a wittenbergi egyetemre e magas állásu egyházi férfi küldötte, ő tartotta ott fenn, s ezen költeményének célja a hazájába valamely állomásra visszatérhetés megnyerése volt. A levelen átcsillámló reformatio felé hajlás, a költeményben a katolikus álláspontnak nem túl merev fentartása azon korszak és az akkor élt kitűnő emberek fő jellemvonása volt, világosan mutató, hogy egyik egy szabadelvű világi férfihoz, a másik egy conservatív főpaphoz iratott, de a ki a kor eszmemozgalmától nem zárkozott el. A reformatio hullámai akkor már magasra voltak emelkedve. Ekkora forrongásban, a régi és új tanok ily nagy érdekharczában, a felköltött jó és rossz szenvedélyek tusái között senki sem lehetett biztos, hogy ha ma egy vagy más irány mellett igen határozottan sikra száll, holnap a közvélemény nem lesz-e ugy megváltozva, hogy magát elszigetelve lássa, vagy az ellenkező áramlattól tova sodortassék.... Veráncz Antal tiz évig volt budai kanonok, s nem tette le a papi fogadalmat, barátja volt Honter és Pomarius Keresztély erdélyi lutheránus reformatoroknak; Dudics Endre rom. katolikus püspök, I. Ferdinánd király lengyelországi követe, bizalmas levelezést folytatott sok antitrinitariussal, a reformált hitű Károlyi Péterrel és Meliussal, elragadtatással irt az unitárius irányu Blandratáról és Dávid Ferenczről; Csáki Mihály II. János választott király kancellára haláláig gyula-fejérvári kanonok, r. katol. főpap volt s még is a király titkos tanácsának elébb Luthert követő, majd Kálvin hitű, utóbb unitárius többségével együtt maradt s politikai és vallási dolgokban azokkal ítelt és határozott; Wiener Pál, a Luthert követők első erdélyi püspöke, laibachi kanonok volt, onnan lépett át, elébb mint diakonus, utóbb szebeni plébános, s ugy választatott generalis superintendenssé; Kálmáncsehi Márton, legelső erdélyi Kálvin értelmű reformator, beregszászi, munkácsi, utóbb debreczeni hirneves református pap, elébb gyula-fejérvári kanonok volt, már 1538-n mint iskolamestert I. Zápolya János király parancsára a Szántai István kassai

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek.* II. Dávid F. irodalmi emlékei I. szám.

plébános és a római kathol. püspökök között Segesváratt folyt vallásos vitában mint közbiró vett részt, s kit a püspökök el akartak veszteni, birái védték s a róm. katholikus király maga nyitotta meg előtte a szabadulás útját.

A kor ezen vallásos türelmét fontolóra véve, feltűnő, hogy Ferencz, gyula-fejérvári püspöki helyettes, Dávid F. pártfogóját a szász történetírók a legkatholikusabb érzelműnek írják, a ki annyira ellenezte a reformatiót, hogy azért muzsnai plébániájából elűzték; ¹⁾ azután a kis-selyki plébánosságra vágyott, de oda is lutheránus vallásut választottak ²⁾. Mint Haner és Schesaeus írják ³⁾, oly üldözője volt az új vallásnak s híve az ezt csirájában elfojtani törekvő Martinuzinak, hogy a lutheránus érzelméről ismert s Izabella királyné által a fejérvári székesegyházba temettetett Batthyáni Orbán testét a helytartó kívánságára onnan hihányatta . . . Ha ezek valók, lélektanilag meg nem fogható: hogyan pártfogolhatott és segélyezhetett a gyula-fejérvári püspöki helyettes a reformatio főtüzhelyén tanuló tehetséges ifjakat, a mint ezt az ismertetett költemény tényei igazolják . . . E kételyt megerősíti türelmességét s fölvilágosodottságát tanusító még egy más adat is, t. i. egy 1548-n ápr. 8-n költ püspökhelyettesi rendelete, melylyel Pál, nagy-selyki presbyternek az azon községi plébánosságot adományozta, s melynek bevezetésében az akkori reformatorok egyik hitelve van hangsúlyozva. „A te erényeid és erkölccseid — így szól a r. katholikus főpap — melyekkel a magasságbeli Istentől megáldottnak mondatol, s a melyekkel benned a tudományoknak nem közönséges ismerete egyesül, arra birtak minket, hogy téged atyai pártfogásunkban részesítsünk . . . Meghagyjuk tehát neked, hogy a plébánia javait híven megörizzed, az elidegenítetteket szerezd vissza és a magasságbeli Istennek igéjét tisztán, egyszerűen, szentül és feddhetetlenül hirdessed és tanítsad a nép előtt.“ ⁴⁾ Ez nem mutat orthodox katholikus álláspontra, sőt bizonyíték arra, hogy ez időben a r. kathol. papság magatartása a reformatorok irányában, csekély kivétellel, nem volt kizáró és merev, valamint arra is, hogy Ferencz vikárius, mint gazdag főpap, kinek akkor még az erdélyi szász lutheránus püspökségre is kilátása lehetett, a kitűnő kolozsvári ifjat épen ez évben küldhette egyetemre. Az elegia, már érintett életirati tartalmán kívül, Dávid F. költészeti hajlamának s ifjúkori érzületének is igen érdekes emléke; pártfogója érdemeinek kedvező feltüntetése a költészet joga, mit a nem kis szerencsében részesülés öröme igazol. A püspöki helyettesnek a német és lengyel udvaroknál követségben létét, mit a költemény említ, megerősíti Statileo püspök 1538-n nov. 13-n Veráncz Antalhoz irt levele, mely-

¹⁾ Historia Ecclesiar. Transylv. Auctore M. Georgio Hanero. Francof. et Lipsiae. 1694. 215. l.

²⁾ Historia Eccl. Transylv. . . . Haner . . . 203. l.

³⁾ Scriptores Rer. Transylv. Schesaeus: Ruina Pannoniae. Cibinii I. köt. 56. l. Haner az előbbi helyen.

⁴⁾ Archiv für Siebenb. Landeskunde . . . Neue Folge I. B. 77—78. II.

ben írja, hogy midőn, Ferencz francia királyhoz követségbe küldetett, muzsnai plébános Ferencz doctor is kíséretében volt. ¹⁾ A katolikus egyháznak kitérésektől megóvása, mit némelyek hitüldözési indokból magyaráznak, kötelességteljesítés volt; azt Dávid F. érdemnek joggal mondhatta. A költemény írója tán használhatott a valónál ragyogóbb színeket rajzához; de aligha a szász történetírók is nem tuloztak, midőn róla oly sötét képet hagytak az utókorra.

Az Unitárius Vallástörténet írója Dávid F.-et — forrásra hivatkozás nélkül — Kolozsvárnak 1540. Luther hitvallása elfogadásakor az átment r. kathol. papok közé sorozza, mint iskolai altanitót [*Lector-t*] ²⁾, pedig történelmileg áll, hogy a királynét türelmességben nem követő váradi püspöknek mint kir. helytartónak vaskarja, mint hierarchának mindenhatósága — felváltva a kolozs-monostori várkastélyban és a gyula-fejérvári várban tartózkodása következtében — a közelében levő két város lakóin és lelkiismeretére nehézkedett leghosszasabban, nem engedve ott a reformatio meggyökerezését. Az új hitü és szellemü iskola — a mint látni fogjuk — csak 1556—57-n alapított Kolozsváratt. Még 1552-n is, midőn Izabella a koronát a piaczi nagy templomban I. Ferdinánd királynak átadta, Martinuzi elébb nagy fénynyel tartatott római kathol. isteni tiszteletet. Ha el is volt fogadva Kolozsváratt 1540—42-n, az özvegy királyné Erdélybe jövele után Luther vallása, az új hívek ott, mint máshol is a várak falai közt, lappangó életet folytattak: voltak egyházi gyűléseik elnök, eklézsiáik püspök nélkül, fejlődni, terjedni, alakulni a hitüldöző Martinuzi halála előtt nem lehetett . . . Dávid F. nyolcz évvel később ment egyetemre, s mint hátrább elé lesz adva, tizzel későbbben lett Beszterczén tanodaigazgató — akkor is mint r. katolikus. Az őt jól ismerő Schesaeus 1555-ről írja kolozsvári altanitónak, még 1557-n is életkora felett [*supra aetatem*] érettnak és tudósnak vallva; sőt maga Dávid F. is ez évben Pomarius Keresztélyt mintegy atyjának írja, a mi szintén ifju életkorra enged következtetést. A fennebbi történet-előadás tehát egykoru emlékek által maig nem igazolt hagyományos elbeszélésnél többnek nem mondható.

¹⁾ *Engel*, Geschichte des Ungarischen Reichs . . . Wien, 1814. IV-ik köt. 56. 1.

²⁾ *Székeley Sándor*, megjelölt műve 49. 1.